

fan

KLIF EN GAAST

Ald nijs út Gaasterlân



Reizen ommer bevestigingskeatsen is de 17e eeuwse bouwkeats, wat de dekselwand is de vande el' kromme vande-keats, nevenskeats deur die vandekeats van die 17e in 17e febrewary, 1716.



ZUYDER

ZEE

Colofon

Fan Klif en Gaast is een uitgave van de Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân. Het tijdschrift verschijnt twee keer per jaar, in juni en december.

Nummer 17, december 2014

Redactie:

Iris Maaskant-Fey j.a.maaskant@ziggo.nl tel. 0514-602909
Aafke Meinesz a.f.meinesz@ziggo.nl tel. 0514- 604718
Johan Rietberg j.rietberg@home.nl tel. 0514-603935
Auke Hylkema auke.hylkema@ziggo.nl tel. 0514-603936

Vormgeving en opmaak:

Jan Maaskant j.a.maaskant@ziggo.nl

ISSN - nummer : 1876 - 8091

De Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân, emailadres: stichtinghwg@gmail.com, stelt zich tot doel de geschiedenis van Gaasterland te bestuderen en de kennis daarover te verspreiden en te bevorderen. Onder Gaasterland wordt verstaan de geografische streek van Reade Klif tot en met Spannenburg en van de Wâlde tot en met Tacoziyl. Veel informatie kunt u vinden op ons internetadres: [www. historiegaasterland.nl](http://www.historiegaasterland.nl)

Donateurs van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân ontvangen het tijdschrift gratis. U wordt donateur door minimaal € 10,- per jaar over te maken op rekeningnummer NL84 RABO 01540.26.395 t.n.v. de Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân te Balk. Vergeet niet daarbij uw adresgegevens te vermelden!

Wilt u ook iets in dit tijdschrift publiceren over de geschiedenis van Gaasterland? Neem dan contact op met de redactie.

Secretariaat Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân: Sietske Dijkstra, Meerweg 8, 8561AT Balk, tel.0514-602299, email: stichtinghwg@gmail.com



Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân heeft een verjaarskalender uitgegeven. Deze eeuwigdurende kalender bevat fraaie oude afbeeldingen van alle Gaasterlandse dorpen en van Sleat. De ansichten zijn afkomstig uit de verzameling van Herman Mous.

Iedereen die donateur is of wordt van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân (minimaal € 12,50) krijgt de kalender gratis. Hij is ook los te koop voor € 8,00 bij Boekhandel De Jong in Balk en bij

Informatiecentrum Mar en Klif in Oudemirdum.

Foto voorpagina: 'Ruïne eener boerenplaats in het Workkumer nieuwland veroorzaakt door den watervloed van de 4e en 5e Februarij 1824.' Tekening D. de Hoop.

Van de redactie

In de vorige uitgave van ons blad heb ik u gemeld dat we voor het HWG een nieuwe kantoorruimte hebben betrokken in het museum Stedhûs Sleat. Nu ruim een half jaar later kan ik u melden dat dit een prima keuze is geweest. De werkgroep Informatie en Documentatie (Sietske en Albert) werken er op de dinsdag- en donderdagochtend iedere keer weer met plezier. Ook leden van werkgroepen en belangstellenden weten de plek inmiddels te waarderen. Mocht u belangstelling hebben dan kunt u op afspraak ook een kijkje komen nemen. U bent van harte welkom!

Het is wat minder plezierig u te melden, dat we door de gemeente De Friese Meren onlangs formeel op de hoogte zijn gesteld van het besluit tot afbouw van onze subsidie. In het jaar 2017 zal de bijdrage zijn gestopt. Het wordt dan nog meer dan voorheen van belang dat we aanvullende middelen verwerven om ons werk op het huidige niveau te kunnen voortzetten. We hebben dan ook moeten besluiten om het minimum donateursbedrag op € 12,50 per jaar vast te stellen. Gelukkig zijn er diverse donateurs die jaarlijks een hoger bedrag doneren. De Raboledensponsoring heeft ons per dec. 2013 € 70,- opgebracht.

Wist u overigens, dat we sinds dit jaar een zogenoemde ANBI-instelling zijn geworden? ANBI staat voor: Algemeen Nut Beogende Instellingen. Wilt u een gift, periodieke schenking of erfstelling regelen, dan geeft dit fiscale voordelen. Voor donateurs van culturele ANBI's geldt een extra giftenaftrek.

De voor u liggende uitgave 'fan Klif en Gaast' ziet er weer prachtig uit. Te beginnen met een rijk gedocumenteerd stuk van Rudolf Guys over de Watervloed van 1825. Er is gebruik gemaakt van diverse 19e eeuwse bronnen: teksten, kaarten en afbeeldingen die betrekking hebben op de Gaasterlandse omgeving.

In de bijdrage van Bram de Smit is wel duidelijk dat we ons ook als HWG moeten blijven inzetten om zuinig te zijn op ons culturele erfgoed. Onder een prikkelende kop 'De Lemsteraak bestaat niet', gaat Dirk Huizinga in zijn artikel in op het wel en wee van dit prachtige Lemster schip. Uit zijn documentaire zoektocht blijkt dat geen eenduidige benaming beschikbaar is voor dit scheepstype.

'Alleen de klapproos bloeit nog' is de titel die Ines Bergsma uit Balk aan zijn lezing over de Eerste Wereldoorlog gaf. In een uitverkocht Mar en Klif gaf hij een boeiende lezing over 'De Groote Oorlog' met vertoning van authentieke beelden. Sietske Dijkstra maakte er een verslag van.

Johan Rietberg,vz

De ‘watervloed’ van 1825

Nederland wordt in februari 1825 getroffen door een watersnoodramp van enorme omvang. Het is een overstroming die vergelijkbaar is met de ramp van 1953 in Zeeland. In deze aflevering van Klif en Gaast brengen wij u een bloemlezing van verslagen en afbeeldingen van deze ramp met speciale aandacht voor onze eigen omgeving.

‘ De winter van 1824 op 1825 had weinig vorst, maar veel regen gebracht. Den 15den November en den 7den December 1824 hadden stormen uit het noordwesten gewoed, gepaard met hooge vloedden, waardoor de zeedijken veel geleden hadden. Het water in de Noord- en Zuiderzee had een hoogen stand gekregen. Dinsdag 1 Februari was een zachte, zelfs zoete dag, met een koelte uit het zuidwesten. Woensdag daarna echter was de zee reeds zeer verbolgen en liep de wind met vlagen het kompas rond. De volgende dagen, 3, 4 en 5 Februari werd het noodweer. De wind was naar den voor onze kusten gevaarlijken hoek, het noordwesten geloopen en nam voortdurend in kracht toe. De avondvloed van 3 Februari was de eerste na volle maan, het was dus de periode van springtij. Al deze oorzaken werkten samen om het zeewater op te voeren tot een hoogte als niet gekend werd, en een watermassa, drie dagen lang voortgezweept door een stormwind, vergezeld van hagel- en onweersbuien, teisterde de paalwerken, vernielde op verschillende plaatsen de aarden dijken of stroomde er over heen, de provincie binnen’. (Uit: W. Jaarsma, De Friesche Zeeweringen van 1825 tot 1925)

Niet alleen Friesland, heel Nederland wordt getroffen. Wel hebben Friesland en Overijssel het het zwaarst te verduren. Zie de overzichtskaart.



Nadat eerst Overijssel wordt getroffen is daarna de Zuidoosthoek aan de beurt. Weststellingwerf en Lemsterland staan binnen een paar uur blank. Daarna is de Zuidwesthoek aan de beurt: In de Sudfinsterpolder en bij Hoiteburen breken de dijken, en ook bij Workum breken zowel de buitendijk als de slaperdijk van het Nieuwland. Wunseradiel en Wymbritseradiel overstroomden eveneens. Tussen Lemmer en Schoterzijl breekt de zeewering op 13 plaatsen door. Grote delen van Friesland overstroomden en staan 20 tot 360 cm onder water. Zeventien mensen verdrinken, honderden verliezen huis en haard, 594 huizen en gebouwen worden vernield, ruim 2100 koeien en 1600 schapen, varkens en paarden komen om.

Een ooggetuige omschrijft de dijkdoorbraak als volgt: ‘Met onwederstaanbare kracht woelden en wroetten de baren in dezen slijkgrond om, scheurden brokken van meer dan zes el diameter uit het fundament des dijks’

Over de ramp in Friesland wordt in 1826 een uitgebreid verslag in boekvorm uitgebracht door J. van Leeuwen, griffier van de ‘Regtbank van Koophandel’ te Leeuwarden. De opbrengst van dit boek komt ten gunste van een fonds voor de slachtoffers.

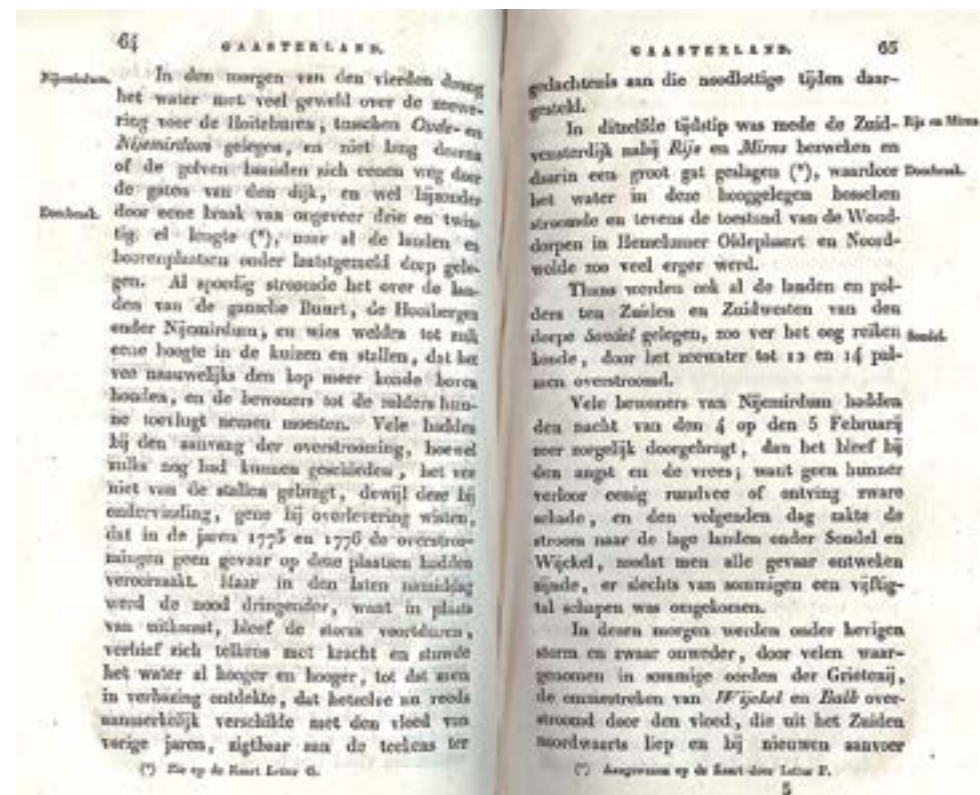


Hier volgen het titelblad, fragmenten en kaarten uit ‘Geschiedkundig tafereel van den watervloed en de overstroomingen in de provincie Friesland. Ugegeven ten voordele der ongelukkigen’, die betrekking hebben op Gaasterland en omgeving. Het is een direct verslag van wat hier in onze omgeving heeft plaatsgevonden.



De op deze kaart blauw gekleurde gebieden waren overstroomd

Een aantal pagina's uit 'Geschied-kundig Tafereel van den Watervloed'. De verslagen over Staveren en Lemsterland zijn niet overgenomen door gebrek aan ruimte. Over Staveren wordt opgemerkt: *'met nog slechts weinige werking des vloedzoude er niets meer van deze weleer beroemde stad zijn overgebleven.'* In Lemmer *'werd het paalwerk ten westen van de haven losgescheurd en tegen de huizen aangedreven, stootte muur en gevels aan stukken, waardoor de bewoners zich bergen en vlugten moesten.'*



Watersnood 1825 bij de sluis van Workum met het zicht op Hindelopen (aquarel Hendrik Jan de Harder)



Kaart van de dijkbreuken (zie de rode hoofdletters) en overstromingen in Zuidwest Friesland 7

tellens hooger rees; doch deze kroegelagen dorpen zelve, gelijk ook Soudel, Oudemirdan en Harich strekten ter veilige schuil- en bergplaatsen voor menschen en vee. Liefdelyk ontving men allen, die de ramp getroffen had; elk bood men hulp en bijstand aan, die milts behoefde; in de naburige dorpen der Grietenij Beemelumer Oldeplaat en Noordwolde deelde men aan de noodlijdenden voedsel en deksel uit en een groot getal vee voerag men van stalling en vooeder. Het dorp Balk, afschoon in de lagere gedeelten mede overstromd, bleef hierin geenszins tatalig, maar onderscheidde zich lofwardig door vele runderen uit de naburige plaatsen op te nemen en te verzorgen.

Het zee-water had alzo een groot gedeelte dezer Grietenij, op sommige plaatsen tot twee en eene halve el, overstromd, en de zeedijk en duinen of waterkeeringen waren hier en daar zeer beschadigd. Eenige boeren echter hebben door moesigen arbeid den zeedijk tegen over Mirra en Bakhuizen, op het punt van doortreken, behouden. Looflijk hebben zich gekwetene Evert de Bona en Yde Falkena.

Bijzonder was het hoe op vele plaatsen gansche riepellen, van eene groote uitgestrektheid, uit den grond geslagen, opdraven en elders met riep en jonge bosmen werden verplaatst. Uit de landen achter Oudemir-

dan werd eene dergelyke van 80 el uit den grond gescheurd en met houtgewas en al wat daarop groeide op den Heitebuurster zeedijk geworpen.

Geene menschen zijn alhier in het water omgekomen, doch eene vrouw, kort voor den vloed bevalen, die op een klein zeldertje met haeren man sints langen tijd op ontzet gehoopt had, is eindelijk, naar Harich vervoerd zijnde, aan het geleden ongemak gestorven.

S L O T E N.

De stad Sloten heeft, als zeer hoog gelegen, weinig letsel van den vloed ondervonden, en, hoewel daardoor van alle kanten omringd, geene schade bekomen. Des Vrijdags avonds begon men te bespannen, dat aan de lage zijde van de Stad het water hooger werd, dan naar gewoonte, hoewel niet bedacht op eenige doorbraak. Des nachts te een ure kwam hetzelfde spoedig opgetten en vloos in sommige huizen tot zes palmen. Des Zondags, den 6 Februarij, waren bij den hoogsten waterstand de landen om de stad 13½ palmen hoog overstromd; kort daarna rektor heeft het ziele door Taco-Zijl ontlast en dit plekje is alzo gelukkig geweest bij vele overstromde landen. Negen huisgezinnen en eenig vee zijn aldaar gehuisvest en vervoerd.



Ruïne eener boerenplaats in het Workummer nieuwwand, met de doorbraak in den buiten zeedijk, veroorzaakt door den watervloed van den 4den en 5den february, 1825.

Tekening D. de Hoop..

Tenslotte nog een tekst overgenomen uit "Brieven uit den tijd der overstroming", Nieuwsblad van Friesland - Hepkema's Courant - Heerenveen - dinsdag 24 februari 1905.

Het gaat om een brief van Johannes Folkertsma Schootstra (1797- 1874), schoolmeester te Harich van 1821 tot 1870, aan zijn ouders. Hij schrijft een uitgebreid verslag van de stand van zaken in Harich na de storm.

Zeer Geachte Ouders!

Uwe letteren van den 12 dezer hebben wij den 16 dezer ontvangen. Zeer verlangend waren wij er na.

De onze van den 10en dezer () schijnt gij toen nog niet ontvangen te hebben Wij vertrouwen dat dezelve nu reeds de uwe zal geworden zijn.*

Wij kregen in de kranten van alle kanten tijding van akelijkheden, behalve uit Doniawerstal. Dit deed ons al vrij gerust aan, maar bij het lezen van uwe letteren werden wij het wel anders gewaar, en wel ter onzer verbazing. Wat wonen wij hier dan op een schoonen heuvel. Wij vertrouwen nog wel, dat wij nog 30 voeten boven het hoogste water alhier zijn boven gebleven. De letters van ons moet ge zorgvuldig bewaren, want ik heb er geen kopie van gehouden. Zoodra als ik kan, zal ik eens overkomen, en neem het belangrijkste voor mij er uit. Neem deze als vervolg van de voorgaande aan, en hou deze ook in bewaar. Den 12en dezer hebben wij de vrouw van Hendrik Heins alhier ter aarde besteld, waarvan in de vorige brief gemeld is. Den 13en hield onze leeraar Ds. H. Muntingh eene leerrede over Amos 9 : 5-6. Gez. 175 vs. 1-2-6. Ps. 89 : 5. Ps. 98 : 3. Voorgelezen Ezech. 47 : 1-8. Tot sluiting zijner leerrede droeg hij een dichtstuk voor op de watervloed in Vriesland, voorgevallen alhier op den 4-5 en 6 en volgende dagen van Febr. 1825, waarvan ik bezitter geworden ben, te lang om het U af te schrijven. Hij heeft het zelf vervaardigd, en het is extra-mooi.

Dog iets:

Hoe zeer was men te Oud'en Nijega beducht!

Men nam met schuiten vol tot Harichs heuvel vlucht.

De landman voor zijn vee, vereenden hun geseen;

De kraamvrouw van het bed scheurde ieders hart van een.

Nu brak de Zondag aan bij 't nare morgenrood,

Men zong voor 't eerst gezang bij droeve watersnood.

'k Riep mijn gemeente toe, de Christenen en vromen,

Om in dit uur van druk met mij tot God te komen.

O Harich! in 't begin zoo grootelijk vervaard.

Toch boven duizenden genadiglijk gespaard.

Groot 40 huisgezinnen, bij de 400 mensen oud en jong, zijn hier geborgen geworden. Het getal der koebeesten en schapen, paarden en varkens kan ik heden nog niet opgeven, 3 huisgezinnen zijn hier in de kerk. Eenige huisgezinnen hebben hunne woningen weder betrokken, nog anderen vertrekken heden. Eene week vóór den vloed heb ik een jong schaap gewonnen, voor het lot 10 stuiver. In den vloed heb ik weder

eene verloren, zijnde den 5en dezer. Vrijdagmorgen den 18 dezer bij het opstaan was onze geheele hieminge vol vederen. Ik naar het hoenderhok en welk een naar gezicht, het hok was vol vederen en de hoenders weg. Alle zes hoenders en de haan zijn door de vos mij ontnomen.

Het wil niet best met mijne boerderij - door het hooge water zijn alle ongedierten en verscheurende beesten op onze heuvel gevlugt. Het water zakt hier niet veel. Voort buiten Balk zijn bruggen gemaakt om te Wijkkel te komen. Te Sloten kan men heden nog niet zonder laarzen komen. Ik wilde anders gaarne eens zien hoe het bij uwent was. Hier zijn vele menschen verkouden. De onderwijzer te Oudega woont nog op den zolder. Hij kan nog geen 4 weken school houden.

Oom Sjerp is Maandag te Balk ter aarde besteld. Het graf was half vol water. Ik ben alleen ter begrafenis geweest. Onz huisgezin is thans naar Sondel. Den 14en dezer is hier weder een vluchteling uit de Wouden gestorven ten huize van Uilke Luitjes Wierstra en begraven den 18en. Het is hier nog akeligheid. Deze inliggende brief is van Berend Ereuts, vader van der vrouw van Wieger Kruis, die moet gij bestellen. Hij is thans onze buurman, hij woont in de kerk.

Ik krijg nu vele vreemde kinderen in de school. Vrijdag den 18en is er een schip in de Wouden aangekomen van Leeuwarden met nooddriftigheden. Er is wat te bepraten wanneer wij eens bij elkander kunnen komen. Is er niemand van U die eens kan overkomen? Dit hebben wij gaarne. Wij kunnen wel niet best van huis, om de vreemde natie, die hier thans verkeerd.

Ons huis is nu ontruimd. Wij zijn thans nog bij de 12 voeten boven water. Jan Gerlofs hebben het water nog buiten het huis gekeerd. Dan is het water hier brak en ziltig, en dan weer niet, dit komt met het opkomen en afdalen van het water. In de Balkster meer is het zout. Krijgen wij de wind hier eens uit het Noord-Oosten, met een geweldige storm, dan wordt het nog eens erg. Antje (zuster van den schrijver) heeft het water aanstonds geproefd, maar kan het niet door krijgen. Ik heb het nog niet geproefd.

Aanstaande Woensdag zullen wij eens zien om tot Lemmer te komen, om eens wat in oogenschouw te nemen. Hiernevens een pakje. Schrijft eens weder spoedig; wij zijn welvarend, doch Antje is buitengewoon verkouden. Na groete zijn wij uw liefhebbende kinderen. Getekend: JFS

Op 17 februari 1825 werd de 'Commissie tot besteding van 's rijksonderstand voor den watersnood' ingesteld door de regering. Ingekomen stukken en minuten van uitgaande stukken van deze commissie worden in het Nationaal Archief in Den Haag bewaard.

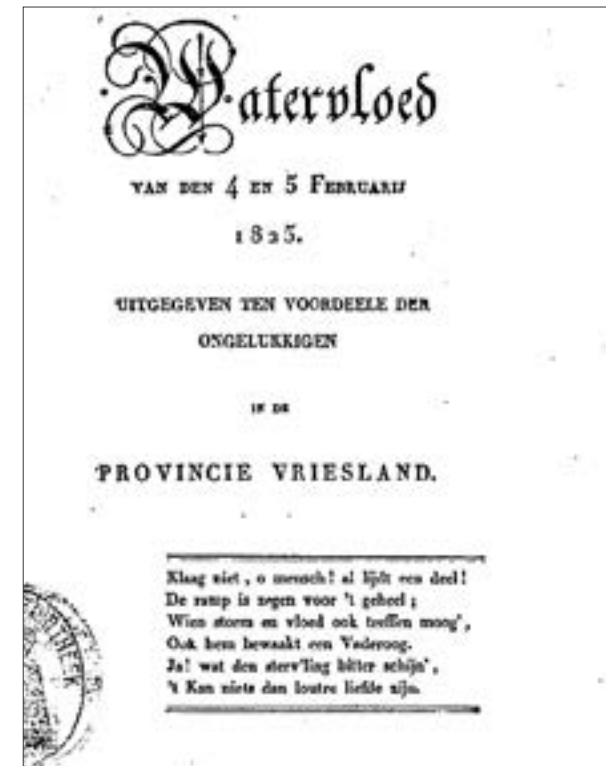
Ter nagedachtenis van de ramp werd later een "Gedenkboek van Neerlands watersnood in februari 1825" uitgegeven.

In Sint-Petersburg werden gelden ingezameld om de Nederlandse slachtoffers van de Stormvloed te helpen. In november 1824 waren er in Sint-Petersburg namelijk ook hevige overstromingen geweest en grootvorstin Anna Paulowna was hiervan getuige. Toen een paar maanden later in februari het noodlot in Nederland toesloeg, waren er

veel mensen in Sint-Petersburg bereid geld in te zamelen voor de Nederlanders.

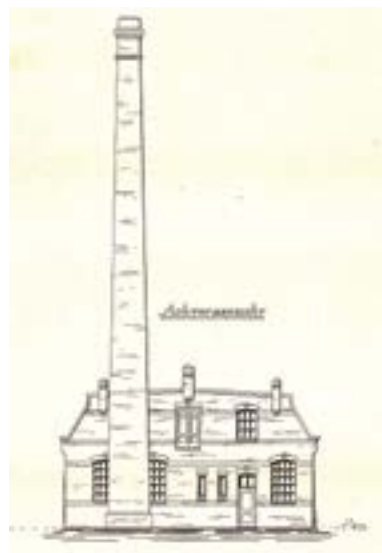
Op 14 februari 1825 bezocht Prins Willem van Oranje de slachtoffers van de stormvloed in Amsterdam

Er volgen dan in de jaren 1855 · 1861 (I) · 1861 (II) · 1877 · 1906 · 1916 nog verdere overstromingen alvorens een besluit werd genomen de Zuiderzeewerken te starten. Op 21 maart 1918 werd de Zuiderzeewet door de Tweede Kamer aangenomen en op 13 juni 1918 goedgekeurd door de Eerste Kamer. De aanleg van de eigenlijke Afsluitdijk begon in januari 1927. Nadat de afrondende werkzaamheden waren voltooid, werd de Afsluitdijk op 25 september 1933 officieel geopend.



Nog een uitgave ten behoeve van de slachtoffers van de watersnoodramp van 1825.

Samengesteld door Rudolf Guys



Tweedracht door “De Eendracht”

Mocht de dichter Herman Gorter in de vorige eeuw ooit op de Ossebrêge over de Luts gestaan hebben, kijkend naar het schouwspel van de, zowel aan de oost- als westkant van Balk, rokende schoorsteenpijpen van de coöperatieve veevoederfabriek De Volharding en de coöperatieve zuivelfabriek Harich-Balk De Eendracht, zou hij dat dan in dichtvorm hebben kunnen beschrijven?

Beide pijpen (praatpalen) hebben na het beëindigen van hun functies binnen een halve eeuw het loodje gelegd! Deze verdwenen ‘bakens’, destijds van verre al waar te nemen zowel vanaf het water als het land, hebben plaats moeten maken voor eigentijdse gebouwen!

Heersende opvattingen omtrent de inrichting van ruimtelijke ordening zijn niet ieders stijl en smaak. Immers vele factoren gaan aan realisatie van herbestemming van private en publieke projecten vooraf, zoals historische kennis en bewustwording van de leefomgeving.

Hier ligt een schone taak voor de Stichting Histoarysk Wurkferban Gaasterlân!

Zo kon het worden,maar



..... dit is het eindresultaat.

De Lemsteraak bestaat niet

De visserij op de Zuiderzee kent een lange geschiedenis, maar dan vooral vanuit Hollandse havens als Enkhuizen, Volendam en Durgerdam. Ook de Urkers en de Schokkers hebben door de eeuwen heen geleefd van de Zuiderzee. De Friezen niet. Vanaf de Friese wal waren tot in de 19e eeuw slechts een paar vissers op zee actief. In Friesland konden vissers immers ook hun brood verdienen met de vangst van aal op het binnenwater. Die werd verkocht aan de grote vishandelaren in Gaastmeer en Heeg die de aal naar Engeland brachten met palingaken. Binnenvisserij was eenvoudiger en minder riskant. De havenplaats Lemmer was door de jaren heen vooral een doorvoerhaven voor goederen. Pas in de tweede helft van de 19e eeuw kwam hier de Zuiderzeevervisserij tot ontwikkeling. Rond het jaar 1900 was Lemmer zelfs de grootste visserijhaven van Friesland.



In de woning aan de Zijlroede in Lemmer naast het pakhuis bij de Langebrug woon- den 3 vissersfamilies. Voor de kant liggen geheel links een zeewaardige visaak met een boatsje langszij. Daarachter de LE 85, een botaakje voor het binnenwater, dat, gezien het registratienummer, ook op de Zuiderzee werd gebruikt.

Dat kwam door grote hangbazen als Poppe de Rook en Johannes Sterk, die rijk waren geworden met het roken van haring die aangevoerd werd door Hollandse vissers. De zwager van Poppe de Rook, Jan Pen, was handelaar in Lemmer. Op basis van de galen, het netmateriaal, dat in de nettenfabriek Von Zeppelin in Apeldoorn werd gemaakt ontwikkelde hij samen met Poppe in 1883 staande netten die geschikt waren voor het ondiepe water van de Zuiderzee. Pen kreeg van Von Zeppelin het monopolie voor het gehele Zuiderzeegebied om deze netten te verhandelen. Jan Pen, de grootvader van de later bekend geworden macro-econoom uit Groningen, maakte er zelfs reclame mee op internationale visserijtentoonstellingen in Parijs. Vanaf die tijd werd het in Lemmer populair om Zuiderzeevervisser te worden. Vanuit het afgegraven veengebied

rond de Tjonger trokken arme veenarbeiders naar Lemmer om er als visser aan de slag te gaan. De hangbazen financierden de schepen, Jan Pen leverde de netten op de pof en de vissers hoefden pas terug te betalen, als ze winst maakten met de visserij. Natuurlijk waren ze wel verplicht om de gevangen vis aan hun geldschietter te verkopen en ook het vismateriaal moest wel bij Pen ingekocht worden. In de goede tijd kon een verstandige visser, die dus niet zijn winst direct besteedde in het plaatselijke café, in enkele jaren zijn schip vrij varen. Er waren in Lemmer niet veel ‘verstandige’ vissers. Velen hielden van feestvieren en velen bleven met schulden zitten.

De eerste Lemster vissers gebruikten voor de Zuiderzeevervisserij aakjes die ook op het binnenwater werden gebruikt. Botaken van 7 tot 8 meter lengte. Daarmee werd met netjes langs de kust bot gevangen, maar daarmee kon ook met het nieuwe staande want in het vroege voorjaar haring en daarna ansjovis worden gevangen. Die botaken waren voor de vissers vertrouwdde scheepjes. Om ze zeewaardig genoeg te maken voor de Zuiderzee, werden ze in de loop der jaren groter gebouwd en kregen ze wat meer zeeg. Ze werden door de werfbaas botaken of visaken genoemd. De vissers zelf noemden hun schip eenvoudig ‘aak’. Voor hen was het vanzelfsprekend dat ze het dan over een visaak hadden. Veel houten visaken werden gebouwd door Eeltje Holtrop van der Zee in Joure. Vanaf 1876 begon Pier de Boer in Lemmer een scheepswerf en vooral hij werd bekend door de bouw van visaken voor de Lemster vissers. Zijn houten aken waren zeewaardige uitvoeringen van de traditionele visaak van het Friese binnenwater.

Zoals de werfbazen die Staverse jollen bouwden deze scheepjes nooit zo noemden, ze adverteerden met ‘visschersjollen’, zo werd de visaak uit De Lemmer door de bouwers ervan nooit Lemsteraak genoemd. In de werfboeken van de Gebroeders De Boer staan de benamingen botaak, visaak en vissersvaartuig. Nooit tref je de benaming Lemsteraak aan. De vissers zelf hadden het over hun aak, zoals de Staverse vissers spraken over hun jol. Dat daarmee gevestigd werd, was voor hen vanzelfsprekend.

De maatschappelijke elite die in de 19e eeuw voor het plezier ging zeilen op de Zuiderzee, maakte vooral gebruik van grote houten boeiers. Die schepen werden in de vroege 20e eeuw voor het eerst in staalijzer gebouwd en kregen toen ook wel eens een verwijzing mee naar de goed zeilende staalijzeren visaken van de Lemster vissers. Waarschijnlijk omdat de zeil kwaliteiten van de ijzeren visaken uit Lemmer ook bij pleziervaarders uit Holland indruk maakten tijdens de jaarlijkse wedstrijden op de Zuiderzee van Amsterdam naar Marken en terug. Lemster vissers deden mee met hun aken en gingen vaak met de prijzen naar huis. De Lemsters zeilden ieder jaar de Marker bidders eruit, zodat deze tenslotte niet meer meededen als er ook Lemsters kwamen met hun aken. De visaken uit Lemmer maakten daarmee indruk bij de pleziervaarders met hun grote boeiers. Opdrachten voor nieuwe boeierjachten bij ontwerpers als Kersken en Zijlstra uit Amsterdam werden vanaf die tijd niet meer altijd gewoon ‘boeier’ genoemd, maar ook wel ‘boeieraak’ en zelfs ‘Lemsterjacht’. Kersken en Zijlstra lieten hun ontwerpen aanvankelijk ook wel bouwen bij Friese werven (bij Zwolsman in Makkum, resp. Van der Werff, Drachten).



Lemmer, 1933. Een botaakje bij het Mirnser klif. (Foto: Fred Thomas)

Het was de tijd van de klassenmaatschappij. De elite kon zich een duur jacht veroorloven met vaste bemanning (schipper en knecht) en spiegelde zich echt niet aan het leven van de vissers, het werkvolk, dat in geteerde werkboden voer. In eigen kring kon het echter wel interessant zijn om een bijzonder schip te bezitten. Geen gewone boeier, maar een boeieraak. Ook op de scheepswerf van de Gebroeders de Boer in Lemmer werden vanaf 1912 dergelijke grote jachten ontworpen en gebouwd voor rijke opdrachtgevers uit Antwerpen, Rotterdam en Amsterdam.

Voor de ontwerper Hein Kersken nam wat meer vrijheid bij z'n benamingen. In de tijd dat Philippona (1931) nog geen Lemsteraak onderscheidde en alleen over boeiers sprak, hadden Van Kampen en Kersken (1927, p. 183-193) het onbekommerd over Lemsteraak(jachten). Zij waren daarmee voorlopers. Hun naamgeving wordt pas 15 jaar later gemeengoed. Zij zagen vooral grote overeenkomsten tussen de grote aakjachten en de Friese tjalk (1927, p. 183). Dat deze aakjachten van rond de 15 meter lengte eigenlijk in niets leken op de Lemster visaken van rond de 11 meter, was voor hen blijkbaar niet belangrijk. De Lemsteraak voor de vissers werd gewoon gezien als een visaak uit Lemmer en niet als een bijzonder soort schip.

Als naam voor een scheepstype bestaat de Lemsteraak eigenlijk pas vanaf de Tweede Wereldoorlog. Tot die tijd werd incidenteel wel eens gesproken van een Lemsteraak. Zo bouwde Auke van der Zee in 1904 een grote visaak voor de Lemster visser Wouter Hoekstra en op de tekening die zijn neef Eeltje Romkema maakte voor deze bouw staat 'Model van een Lemmersche Aak'. Dat blijkt echter een incident te zijn geweest. De benaming Lemsteraak werd pas na de Tweede Wereldoorlog belangrijk en trok in brede kring aandacht met de bouw van het prinsessejacht 'De Groene Draeck'. Dat schip werd voorgesteld als de norm waar Lemsteraakjachten aan moesten voldoen om die naam te mogen dragen.



In de jachthaven van Kudelstaart de 'Heerlandia', een goed voorbeeld van een vooroorlogse boeieraak.

Toen HKH Prinses Beatrix in 1956 voor haar 18e verjaardag had gekozen voor een Lemsteraak, schreef C.J.W. van Waning, mede-oprichter van het Stamboek, in *De Waterkampioen* (1956, p. 185-189) een artikel getiteld *De Lemsteraak*. Hoewel het verjaarscadeau van de prinses helder en concreet aan het Nederlandse volk was gepresenteerd, een Lemsteraak, zat Van Waning daarmee aardig in z'n maag. Want wat was nu precies een Lemsteraak? De constatering van Philippona dat de deskundigen het niet met elkaar eens waren, werd door Van Waning in 1956 nogmaals bevestigd. Zo schrijft hij: *'Zelfs over de naam van dit scheepstype bestaat geen eenstemmigheid.'* Om vervolgens uit te weiden over de bekende benamingen Lemsteraak/Lemsteraak en Lemmerjacht/Lemsterjacht. Ook hij zag dat Auke van der Zee de benaming Lemsterjacht gebruikte. Zo was de aak Nettie in 1911 door Van der Zee gebouwd voor de Marine als 'staalijzeren oefenvaartuig model Lemsterjacht'. Een probleem voor Van Waning was de aanduiding 'aak', die in Friesland weliswaar werd gegeven aan vissersvaartuigen, maar buiten Friesland toch vooral de naam was voor een vrachtschip. Wat betekende dat voor de 'Lemsteraak'? Wel stelde hij vast, dat de betiteling 'Lemsterjacht' nooit burgerrechten heeft gekregen. Hij vervolgde zijn betoog met een uiteenzetting over de ontwikkeling van de Lemsteraak als vissersschip bij Lemmer.

Dat de benamingen Lemsterjacht en Lemsteraak reeds in de twintiger jaren wel eens werden gegeven aan grote schepen die tevens boeier of boeieraak werden genoemd en die in vorm dan ook overeenkwamen met de boeiers uit die tijd, werd door Van Waning niet opgemerkt. Voor hem had het Lemsteraakjacht scheepsvormen en eigenschappen die zuiver afgeleid zijn van de Lemsteraak als vissersvaartuig. Na een beschrijving

van de vormkenmerken van de Lemsteraak stelt hij: *'Bovenstaande kenmerken moeten zeker niet te dogmatisch opvatten. Aan de scheppingsdrang van scheepsbouwer en –ontwerper kan men geen dogmatische grenzen stellen. Deze vrijheid geeft hem of anderen nog niet het recht elke tjalk met een verhoogde boeg een Lemsteraak te noemen.'* Van Waning was vooral ingenomen met de keuze van de Kroonprinses voor dit scheepstype. Hij zag daarin, terecht, een erkenning voor de activiteiten van zijn Stichting Vrienden van het Ronde- en Platbodemjacht.

Lemsteraken kennen een dubbele oorsprong, gescheiden van elkaar. Het lijkt me echter onjuist om de grote Lemsteraakjachten louter te zien als ontwikkeld uit de visaak van de Lemster vissers. De grote jachten zijn mijns inziens primair een ontwikkeling uit de grote boeierjachten van de 19e eeuw.

Gescheiden van elkaar hebben zich daarmee twee soorten 'Lemsteraken' ontwikkeld: De staalijzeren visaken van de gebroeders De Boer uit Lemmer hadden een herkenbare vormgeving, waardoor ze als bijzonder scheepstype konden worden gezien.

Voor de pleziervaart werden de grote houten boeiers in de eerste decennia van de 20e eeuw vervangen door grote staalijzeren boeieraken. Pas vanaf de Tweede Wereldoorlog ging men die laatste aken Lemsteraakjacht noemen.

Doordat de boeieraak 'De Groene Draeck' de norm werd voor de vormgeving van een Lemsteraak, was er een gecompliceerde situatie ontstaan. Nu kon het gebeuren, dat een originele visaak uit Lemmer bij het Stamboek werd afgekeurd, omdat de verhoudingen van het casco afweken van die van 'De Groene Draeck'. Omgekeerd zorgden de grote boeieraken ervoor, dat een Lemsteraak niet alleen een eenvoudige visaak was van ca. 12 meter lengte, maar ook een luxe plezierjacht kon zijn van meer dan 15 meter lengte. Door scheepstypen die historisch eigenlijk geen band met elkaar hadden als 'Lemsteraak' onder één noemer te brengen, werd in de praktijk onbedoeld ruimte gecreëerd om te experimenteren met de vormgeving. Het schip kon immers klein zijn als de LE 10, een aakje van ruim 8 meter, maar ook zo groot als de Dolfijn, een boeieraak van meer dan 17 meter. De Alcedo II was voorzien van een midzwaard en twee masten, Kersken ontwierp aken als kielschip...eigenlijk was nu, bijna, alles mogelijk.

Op dit moment noemen we de volgende soorten schepen een Lemsteraak:

- Originele, meestal gerestaureerde aken van Lemster vissers, zoals de LE 50, het schip van de Stichting Lemster Vuurtoren.
- Originele visaken die verbouwd zijn tot jacht, zoals de LE 12 (Rosshouck) en de LE 6. Ook de houten aak LE 39 die bij het Zuiderzeemuseum ligt en gebouwd is door Eeltje Holtrop van der Zee in Joure, hoort in deze groep.
- Pleziervaartuigen van voor de Tweede Wereldoorlog, die veelal gebouwd zijn als boeier, als boeieraak of als Lemsterjacht. Later werden die schepen Lemsteraakjacht genoemd. Toen na oorlog de Lemsteraak niet langer als werkschip werd gebruikt, verviel de aanduiding 'jacht' en zei men kortheidshalve Lemsteraak.

- Lemsteraken die na de oorlog zijn ontworpen en gebouwd zijn naar het voorbeeld van de grote boeieraken van voor de oorlog. Het bekendste voorbeeld is 'De Groene Draeck' van HKH Prinses Beatrix.

- Lemsteraken die vanaf ca. 1970 als jacht zijn gebouwd naar het model van de originele Lemster visaak. Vele als roefschip, maar ook diverse als 'visserman', half gedekt, met een ruime, open kuip. De scheepswerf van Blom in Hindelopen heeft hierin een voortrekkersrol vervuld.

- Grote aken naar ontwerpen van jachtarchitecten als André Hoek, Peter van Oossanen, Martijn van Schaik en Niels Moerke. Deze wetenschappelijk ontwikkelde ontwerpers ontwierpen vanaf begin 1980 snelle aken met behulp van sleepproeven, windtunnelproeven en computersimulaties. Hun ontwerpen zijn te onderscheiden in roefschepen en aken in vissermanuitvoering. Vooral de laatste uitvoering leent zich voor een inrichting als racemachine.

Zo'n diversiteit onder één noemer betekent natuurlijk wel, dat er moeilijk gesproken kan worden van 'de' Lemsteraak. Lemsteraken zijn er in soorten en maten. Als zodanig is dat niet bezwaarlijk, zolang de gebruikers van die naam in eigen kring, onderling, maar weten waar ze het over hebben. Het relativeert echter wel de discussie die sommige akenliefhebbers tot op de dag van vandaag voeren over "de essentie van de Lemsteraak". De vraag 'wat is een Lemsteraak?' is een formulering die tot niets leidt. De vraag is niet te beantwoorden, tenzij het antwoord luidt, dat een Lemsteraak diverse verschijningsvormen kan hebben die allemaal Lemsteraak worden genoemd. De verscheidenheid aan aken is echter ook positief te waarderen en niet alleen vanuit het onvruchtbare perspectief dat sommige aken 'eigenlijk' geen Lemsteraak zouden zijn. Diversiteit betekent, dat het scheepstype leeft en eigenaren en ontwerpers mobiliseert om het model verder tot ontwikkeling te brengen. De Lemsteraak is zo gezien het enige klassieke platbodemjacht in Nederland, waar tot op de dag van vandaag veel in wordt geïnvesteerd. Van de andere scheepstypen kan alleen de Schokker bogen op enige belangstelling bij ontwerpers die willen innoveren, maar die innovatie valt in het niet vergeleken met de investeringen in de Lemsteraken.

Literatuur:

Archief Scheepswerf Gebroeders De Boer, Lemmer. Dit archief werd in 2011 geschonken door mw. Van Rees-De Boer uit Naarden aan het Fries Scheepvaart Museum te Sneek (FSM)

Kampen, H.C.A. van: De Zeilsport. Amsterdam, 5e druk, ca. 1945.

Kampen, H.C.A. van, Kersken, H.Sr. : Schepen die voorbijgaan. 1927

Kersken, H. Sr.: Hollandse jachten van de toekomst. Amsterdam, 1963

Philippona, C.H.M. : Van zeilkano tot oceaanjacht. Rotterdam, 1931

Dirk Huizinga

‘Alleen de klaproos bloeit nog’, een lezing door Ines Bergsma.

In een uitverkochte zaal van Mar en Klif beleefden de donateurs, die zich er voor opgegeven hadden, op 17 november jl. een bijzondere avond. Gastspreker Ines Bergsma uit Balk vertelde het verhaal van ‘De Grote Oorlog’ aan de hand van authentieke beelden. Daarbij voerde hij het fictieve gezin Collin op om zo invoelbaar te maken wat de invloed van die verschrikkelijke tijd op een doorsnee Belgisch gezin uit bijvoorbeeld Eizeringen geweest zou kunnen zijn. Hij hield zijn betoog heel toepasselijk in de ruimte waar een werkgroep van het HWG een tentoonstelling over het Interneringsdepot 1914-1918 heeft ingericht. Die tentoonstelling is nog tot maart volgend jaar te bezichtigen.

Vader Collin was wagenmaker en werd als zodanig door de Duitsers gedwongen om voor hen wagens te maken. Dat er af en toe een schroefje los zat, tja, dat kon gebeuren... Door inkwartiering van Duitse officieren was moeder Collin vaak op de hoogte van voorgenomen acties van de Duitsers en zo kon ze het verzet vaak belangrijke informatie doorgeven. Het echtpaar had vier zonen waarvan de oudste drie onder de wapens moesten. Van oudste zoon Hesse is na zijn vlucht uit de loopgraven bij Antwerpen nooit meer iets vernomen...

De tweede zoon, Henry, was cavalerist en wachtmeester en bereed een Fries paard, Wardy. De Eerste Wereldoorlog is de laatste oorlog geweest waarin er soms man tegen man gevochten werd met inzet van veel paarden. Henry was een moedig soldaat en trad vaak na een veldslag als ‘cobber’ op, om de gewonden van het slagveld te halen. Helaas liepen man en paard op een gegeven moment op een mijn, waarbij het paard omkwam en Henry voor onze ogen zwaar gewond raakte...



De derde zoon ‘Claes’, kon de mobilisatie ontvluchten door naar Frankrijk uit te wijken. In Le Havre heeft hij een nieuw leven op kunnen bouwen bij de marine.

De vierde zoon ‘Remy’ ontvluchtte ook de verschrikkingen van de oorlog en wist de grens met Nederland over te komen. Met drie versperringen waarvan de middelste onder hoogspanning stond en even zovele greppels was dat een zware hindernis en een riskante onderneming. Maar er werden de nodige trucs bedacht om er door te komen

zonder geëlectrocuteerd te worden, bijv. door er een houten vat tussen te plaatsen waar je doorheen kon kruipen. En deze Remy kwam uiteindelijk met nog zo’n 3.000



andere vluchtelingen in Gaasterland terecht, waar het glooiende landschap hem erg aan zijn geliefde Pajottenland in België deed denken.

De aanduiding ‘wereldoorlog’ slaat enerzijds op de vele Engelse en Franse troepen die vanuit de koloniën naar Europa werden gehaald, anderzijds op de gevechten die werkelijk in de koloniën plaatsvonden zoals in Afrika en het Midden-Oosten. Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Ierland, Keizerrijk Rusland (tot 1917), Italië (vanaf 1915) en de Verenigde Staten (vanaf 1917) streden samen tegen de Centrale Mogendheden, gevormd door Oostenrijk-Hongarije, Duitsland, Bulgarije en het Ottomaanse Rijk. Zo waren er dus veel nationaliteiten bij betrokken. Uiteindelijk werden er meer dan 70 miljoen militairen, waaronder 60 miljoen Europeanen, gemobiliseerd. Meer dan 9 miljoen soldaten werden gedood.

Door het persoonlijk gemaakte verhaal van de familie Collin kregen die grote getallen betekenis. Gelukkig had de oorlog voor Henry en Remy een ‘happy end’.



Deze poel bleef over nadat Hill 60, door de Duitsers bezet, bij Ieper door mijnwerkers uit Wales tot ontploffing was gebracht

Naar aanleiding van een reis langs de slagvelden, gedenktekens, militaire begraafplaatsen en musea heeft Ines Bergsma veel onderzoek gedaan naar de gebeurtenissen gedurende WOI in België. Zo bezocht hij o.a. Hill 60 bij Ieper, een heuvel van 60 m hoog die door de Duitsers als uitkijkpost gebruikt werd. Mijnwerkers uit Wales groeven er mijngangen onder en wisten de heuvel tot ontploffing te brengen. Tonnen aarde en klei vlogen de lucht in, wapens en manschappen werden er onder bedolven en de Britten wisten de heuvel te veroveren. Nu rest er een vredig meentje.

En het Duitse kerkhof in Langemark. Daar liggen meer dan 40.000 gesneuvelde



Duitse kerkhof in Langemark met 40000 oorlogsgraven



IJzertoren bij Diksmuide

Duitse soldaten, waarvan bijna 25.000 niet geïdentificeerd konden worden...

En ook de IJzertoren bij Diksmuide kregen we te zien, een vredesmonument en museum met 22 verdiepingen. Bij Diksmuide zijn ook de loopgraven gereconstrueerd. Indrukwekkend. In Ieper wordt sinds 1928 elke avond de Last Post geblazen

Op het kerkhof van Bakhuisen is in 2011 een gedenksteen voor de Belgische vluchtelingen geplaatst, ongeveer op de plaats waar een aantal van hen begraven zijn. In de toenmalige RK kerk werden destijds 600 vluchtelingen ondergebracht.



Last Post wordt geblazen in Ieper



Gedenksteen voor Belgische vluchtelingen in Bakhuisen



Engeland was in 1913 geheel in de ban van de op handen zijnde oorlog. Jonge mannen die geen dienst namen in het leger werden met de nek aangekeken.

Valentine Joseph Strudwick was nog maar 14, maar fors voor zijn jonge jaren. Het lukte hem tegen de wil van zijn ouders als schutter dienst te nemen bij een beroemde legereenheid, de 'Rifle Brigade'. Na een korte opleiding werd hij met zijn eenheid ingezet bij de geallieerde troepen aan het Westfront in België.

Bij een vuurgevecht werd hij dodelijk getroffen. Amper 15 jaar oud was hij de op één na jongste soldaat die in deze oorlog zijn leven gaf.

Zijn graf op Essex Farm Cemetery in de buurt van Ieper, altijd bedolven onder tientallen houten kruisen en papieren klaprozen, wordt nog steeds druk bezocht. De klapros werd de herdenkingsbloem van de Eerste Wereldoorlog, geïnspireerd door het beroemde gedicht van de Canadese legerarts John MacCrae 'In Flanders fields the poppies blow', symbool bij uitstek van de ontelbare gesneuvelde.

Sietske Dijkstra

Werkgroepen

Verschillende werkgroepen verdiepen zich in de Gaasterlandse geschiedenis. Er is heel veel uit te zoeken. Het HWG beheert de omvangrijke collectie historische documentatie van Informatiecentrum Mar en Klif.

Hieronder een overzicht van de werkgroepen met de namen, telefoonnummers en e-mailadressen van de coördinatoren. Donateurs die willen meedoen, kunnen zich bij hen aanmelden

Inventarisatie en Documentatie

Sietske Dijkstra (0514-602299),
stichtinghwg@gmail.com

Beeldmateriaal en Publicaties

Iris Maaskant (0514-602909),
j.a.maaskant@ziggo.nl

Dorpen en Gehuchten

Jan de Vries (0514-603614),
jdvbalk@hetnet.nl

Visserij en Scheepvaart

Ruud Guys (0514-682120),
rudolfguys@planet.nl

Kunst en Cultuur

Bram de Smit (0514-603918),
smit-wassenaar@kpnplanet.nl

Archeologie

Gjerrit Hekstra (0514-602063)
g.p.hekstra@planet.nl

Tentoonstellingen

Johan Groenewoud (0514-604327)
info@langsdeluts.nl

Gaarne uw nieuwe emailadres doorgeven aan de stichting HWG!



Het is tijd voor een goede buur.

Als bank heb je je maatschappelijke verantwoordelijkheden. Niet alleen nationaal, ook lokaal. Een prettige samenleving begint nou eenmaal bij u in de straat, om de hoek, in de wijk. Daarom sponsort de Rabobank ook plaatselijke projecten en initiatieven. En dat doen we graag. Het is tenslotte ook onze buurt.

Het is tijd voor de Rabobank.



€ 3,50

De Vrije Gans van onze Koningin Koningin, wapper aan meten van de zonne

De Vrije Gans van onze Koningin Koningin, wapper aan meten van de zonne

De Vrije Gans van onze Koningin Koningin, wapper aan meten van de zonne

D E